

Marcin Chełminiak
Instytut Nauk Politycznych
UWM w Olsztynie

Ekspertyza:

Współpraca międzynarodowa w regionie bałtyckim w XXI wieku. Perspektywa rosyjska

Analizując współpracę międzynarodową w regionie bałtyckim warto zwrócić uwagę na wzajemne przenikanie się różnych płaszczyzn kooperacji, także tych mających wpływ na bezpieczeństwo narodowe poszczególnych państw bałtyckich. Obecnie bezpieczeństwo narodowe możemy traktować jako bezpieczeństwo państwa. Jest to związane z procesami globalizacji i internacjonalizacji. W ujęciu przedmiotowym zauważalne jest odejście w regionie bałtyckim od tradycyjnego, wąskiego pojmowania bezpieczeństwa na poziomie militarnym. Obecnie widoczna jest tendencja do analizy bezpieczeństwa w szerszym wymiarze, szczególnie ekonomicznym oraz energetycznym (Vide: *North Stream I i II*). Warto także zwrócić uwagę na rolę bezpieczeństwa kulturowego i społecznego, zwłaszcza w kontekście unifikacji oraz westernizacji właściwie wszystkich państw bałtyckich (częściowo także bałtyckich regionów FR). Warto podkreślić, iż konflikty o zasięgu globalnym mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo bałtyckie, także to lokalne, ale również konflikt o niewielkim zasięgu przestrzennym w regionie bałtyckim może przecież przekształcić się w ponadregionalny czy w wyjątkowych przypadkach w światowy.

Z perspektywy stabilizacji ładu i bezpieczeństwa europejskiego istotnym jest więc analiza polityki Federacji Rosyjskiej (FR) wobec państw i organizacji międzynarodowych regionu Morza Bałtyckiego¹. Jest to także istotne z perspektywy polskiej polityki zagranicznej²,

¹ Por. A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004, passim; *Концепция внешней политики Российской Федерации, Утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г.*, http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F; *Dwie dekady transformacji gospodarczej i politycznej Federacji Rosyjskiej: osiągnięcia, problemy, perspektywy*, red. Ł.

która musi brać pod uwagę kwestię odseparowania jednego z dwóch nadbałtyckich regionów FR, czyli Obwodu Kaliningradzkiego od pozostałej części Rosji. Polskie zaangażowanie w problemy Obwodu Kaliningradzkiego powinno w dłuższej perspektywie sprzyjać eliminowaniu różnic cywilizacyjnych i ekonomicznych pomiędzy północno-wschodnią Polską a rosyjską enklawą. Błędem byłoby skoncentrowanie wysiłków jedynie na działaniach prewencyjnych dotyczących zwalczania przestępczości zorganizowanej czy nielegalnej imigracji.

Do połowy lat 50. na pograniczu polsko-sowieckim trwał stan określany mianem „ścislej izolacji”, który charakteryzował się brakiem jakichkolwiek kontaktów z zagranicą. W późniejszym okresie sytuacja nieco się zmieniła. Region w niewielkim stopniu otworzył się na kontakty z innymi państwami. Część zachodnich ekspertów twierdzi, iż pierwsze wizyty cudzoziemców w Obwodzie Kaliningradzkim RFSRR miały miejsce dopiero w 1985 r., kiedy do Obwodu przyjechała delegacja złożona z amerykańskich dziennikarzy. Jest to jednak teza nieprawdziwa. Już od II połowy lat 50. miały, bowiem miejsce wzajemne wizyty polsko-radzieckie. Dotyczyły one przede wszystkim osób mieszkających w Kaliningradzie i Olsztynie. W 1956 r. w pierwszej wymianie uczestniczyło ok. 200 osób z obydwóch stron. W latach 1956-1961 w wymianie przygranicznej uczestniczyło blisko 700 osób, w większości mieszkańców Kaliningradu. Byli to przeważnie przedstawiciele delegacji politycznych, a także rozmaitych grup branżowych (np. kolejarze, rolnicy, rybacy, plastycy). W latach 70. pojawiła się także nowa forma współpracy, tzw. autobusy przyjaźni. Polegała ona na corocznym wysyłaniu z Olsztyna 5 autokarów turystycznych z ok. 200 osobami, które w ciągu 3 dni zwiedzały Obwód. Od 1976 r. do Kaliningradu przyjeżdżały także delegacje z nowo utworzonego województwa elbląskiego. Sytuacja geopolityczna Obwodu zaczęła się gwałtownie zmieniać już na przełomie roku 1989 i 1990. Jednym z czynników, który do tego doprowadził był proces odzyskiwania niepodległości i suwerenności przez Litwę (Rada Najwyższa Litwy ogłosiła niepodległość 11 marca 1990 r., a ZSRR uznał ją 6 września 1991 r.). Drugim czynnikiem było odzyskiwanie przez RFSRR podmiotowości politycznej, co szczególnie uwidocznilo się w wyborze Borysa Jelcyna na przewodniczącego Rady Najwyższej RFSRR w maju 1990 r. Kolejnym elementem zmieniającym położenie Obwodu było zniesienie przez Radę Najwyższą ZSRR w październiku

Makowski, Poznań 2013, passim; *Federacja Rosyjska - Wspólnota Niepodległych Państw. T. 2*, red. T. Kapuśniak, Lublin 2011, passim.

² Zob. И. Жуковский, «Балтийский вектор» внешней политики Польши, „Космополис” 2008, № 2(21), passim.

1990 r. rygoru regionu zamkniętego. Obwód stał się tym samym bardziej dostępny dla obywateli innych państw³.

W XXI wieku współpraca międzynarodowa w regionie Morza Bałtyckiego jest już ważnym elementem europejskiego wymiaru polityki Moskwy a sama kooperacja bałtyckich podmiotów Rosji z partnerami zagranicznymi była ważnym czynnikiem, który po 1989 r. przyczyniał się przełamywania problemów o charakterze wielowymiarowym, np. politycznym, czy ekonomicznym w regionie bałtyckim⁴. Ważnym elementem dla tej współpracy było wejście Polski i małych państw bałtyckich do UE w 2004 r.. Warto dodać, że nasza kooperacja z Moskwą na poziomie samorządowym zgadza się z założeniami Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego. W dniu grudnia 2007 roku Rada Europejska przyjęła rozwiązanie, które było ważną podstawą dla KE do rozpoczęcia wysiłków nad sfinalizowaniem Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego. W 2009 r. Komunikat Komisji Europejskiej ws. Strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego. Strategię wraz z Planem Działania przyjęto w drugiej połowie 2009 r., podczas przewodnictwa Szwecji. Deklarowanym celem Strategii ma być aktywizacja potencjału, który powstał w regionie Morza Bałtyckiego w wyniku rozszerzenia UE w 2004 r. Zgodnie z zapowiedziami, cel ten ma być osiągnięty poprzez realizację następujących priorytetów: ochrona środowiska, dobrobyt, dostępność i atrakcyjność oraz bezpieczeństwo. Zgodnie z decyzją Komitetu Europejskiego Rady Ministrów podjętą w dniu 3 czerwca 2008 roku za koordynację prac nad stanowiskiem Polski ws. Strategii odpowiedzialny był Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Konwent Marszałków Województw RP w swoim oficjalnym stanowisku w sprawie Strategii UE dla Regionu Morza Bałtyckiego zaznaczył, że region bałtycki powinien budować podstawy swojego rozwoju w oparciu o model łączący wzmocnienie potencjału konkurencyjnego oraz pogłębianie realnej integracji.

Federacja Rosyjska dużą wagę przywiązuje w regionie Bałtyku do kooperacji na forum Rady Państw Morza Bałtyckiego oraz bilateralnej współpracy z poszczególnymi państwami bałtyckimi⁵. Priorytetem jest tutaj na pewno współpraca z RFN, szczególnie w sferze energetyki i gospodarki. Unaoczniała to szczególnie kwestia budowy Gazociągu Północnego.

³ E. Wojnowski, *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej: od obszaru zamkniętego ku regionowi współpracy: (1946-2006)*, Olsztyn 2006, s. 39-40.

⁴ Por. J. Paleckis, *Fast unser Land oder Nachbarland?//Koenigsberg Kaliningrad unter europaeschen Perspektiven*, Bremen 1994, passim.

⁵ Zob. A. Moshes, *The Double Enlargement, Russia and the Baltic States*, Copenhagen 2003, passim.

Dla Rosji istotna jest również kooperacja na poziomie transgranicznym, zwłaszcza euroregionalna. Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie opinii, iż niezwykle istotną rolę odgrywa Euroregion Bałtyk. Powołanie tej struktury w 1998 r. dało nowe instrumenty pomagające zintensyfikować tę kooperację. Dla Rosji i jej europejskich partnerów była to również szansa na zacieśnianie więzów między podmiotami samorządowymi, szczególnie w kwestii pozyskiwania środków z Unii Europejskiej. Trudno określić, jak wyglądałaby współpraca gmin na pograniczu polsko-rosyjskim bez powołania do życia struktury euroregionalnej, można się jednak pokusić o stwierdzenie, że jej dynamika i skala byłyby mniejsze. W okresie pierwszych 12 lat współpracy w ramach tej struktury zostało zrealizowanych także ponad 100 projektów w sferze kultury, w których brało udział 244 partnerów z Obwodu Kaliningradzkiego FR, województwa warmińsko-mazurskiego i pomorskiego. Wydaje się, że wartość takiej współpracy dla organizacji rosyjskich jest większa niż dla polskich. Te ostatnie i bez rosyjsko-polskich projektów mają nie najgorsze możliwości do rozwoju współpracy międzynarodowej. Z rosyjskiej strony aktywnością wyróżniają się administracje miejskie Bałtyska i Kaliningradu oraz administracja Okręgu Poleskiego, a ze strony polskiej – administracja miasta Elbląg, Stowarzyszenie „Jantar” z Elbląga. Przy tym administracje Bałtyska i Elbląga są bezwzględnymi liderami w aktywności projektowej w sferze kultury.

Obecnie jednym z ważniejszych programów współpracy trans granicznej w regionie bałtyckim jest program Estonia-Łotwa-Rosja 2007-2013, podobnie skonstruowany do programu Litwa-Polska-Rosja 2007-2013. Jego głównym celem jest wspieranie wspólnych działań na rzecz rozwoju i poprawy konkurencyjności regionu poprzez wykorzystanie jego potencjału i korzystne położenie na pograniczu UE oraz Federacji Rosyjskiej. Celem bardziej szczegółowym jest przekształcenie regionu przygranicznego w miejsce atrakcyjne zarówno dla mieszkańców, jak i przedsiębiorców poprzez działania mające na celu poprawę warunków życia i klimatu inwestycyjnego. Program swoim zasięgiem obejmuje dwa regiony Łotwy (Łatgalię oraz Vidzeme) oraz jako obszary przyległe Rygę i Pierigę; rosyjski Obwód Pskowski, Obwód Leningradzki i Sankt Petersburg; estońskie: Kirde-Eesti, Lõuna-Eesti, Kesk-Eesti i jako obszar przyległy Põhja-Eesti. Program ma budżet 65 319 629 EUR, z czego 47 774 729 EUR to wkład UE, 15 909 000 EUR strony rosyjskiej i 1 635 900 EUR to współfinansowanie zapewnione przez państwa członkowskie Unii uczestniczące w tym projekcie.

Jednym z ciekawszych projektów tego programu jest „Cross-border e-archive”, którego głównym beneficjentem jest łotewska Państwowa Agencja „Systemy informacji kulturalnej” z Rygi. Partnerami są z kolei Sankt-Petersburskie Centrum Analiz i Informacji oraz Narodowe Archiwa z Estonii. Celem jest stworzenie internetowego archiwum, w którym znalazłyby się informacje, dane, publikacje na temat kulturalnego i historycznego dziedzictwa tych regionów, do którego swobodny dostęp miałyby ok. 3 mln obywateli i 30 instytucji archiwistycznych z tych trzech państw. Archiwum ma gromadzić zasoby w językach estońskim, łotewskim, rosyjskim i angielskim.

Region Morza Bałtyckiego jest niewątpliwie jednym z priorytetowych dla europejskiej polityki Federacji Rosyjskiej. Moskwa rozbudowuje dwa centra administracyjno-gospodarcze na tym obszarze, czyli Obwód Leningradzki i Obwód Kaliningradzki⁶. Trzeba podkreślić także militarno-strategiczne znaczenie tego drugiego dla polityki bezpieczeństwa FR w tym regionie. Wprawdzie dziś stopień militaryzacji tego podmiotu Rosji jest dużo mniejszy niż w okresie zimnej wojny czy w latach 90. XX wieku, ale nadal pełni on istotną rolę w polityce bezpieczeństwa FR w wymiarze bałtyckim⁷.

⁶ V. Baranovsky, *Russia's attitudes towards the EU: political aspects*, Helsinki 2002, p. 122-123.

⁷ Zob. *The EU & Kaliningrad: Kaliningrad and the Impact of EU Enlargement*, eds. J. Baxendale, S. Dewar, D. Gowan, London 2002, p. 215-222.

Wybrana literatura:

- Baranovsky V., *Russia's attitudes towards the EU: political aspects*, Helsinki 2002.
- Bryc A., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004.
- Dwie dekady transformacji gospodarczej i politycznej Federacji Rosyjskiej: osiągnięcia, problemy, perspektywy*, red. Ł. Makowski, Poznań 2013.
- Federacja Rosyjska - Wspólnota Niepodległych Państw. T. 2*, red. T. Kapuśniak, Lublin 2011.
- Концепция внешней политики Российской Федерации*, Утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г.
- Moshes A., *The Double Enlargement, Russia and the Baltic States*, Copenhagen 2003.
- Paleckis J., *Fast unser Land oder Nachbarland?//Koenigsberg Kaliningrad unter europaeschen Perspektiven*, Bremen 1994.
- The EU & Kaliningrad: Kaliningrad and the Impact of EU Enlargement*, eds. J. Baxendale, S. Dewar, D. Gowan, London 2002.
- Wojnowski E., *Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej: od obszaru zamkniętego ku regionowi współpracy: (1946-2006)*, Olsztyn 2006.
- Жуковский И., «Балтийский вектор» внешней политики Польши, „Космополис” 2008, № 2 (21).